

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΖ'

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1996

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Η ΠΑΤΡΙΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Τακτικοῦ Μέλους τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν»

1. Εἰσαγωγικά.

Οἱ Ἕλληνες διακρίνονται γιὰ τὴν ἔμφυτη ἀγάπη τους πρὸς τὴν πατρίδα. Ἡ Ὀδύσεια τοῦ Ὀμήρου ἀπεικονίζει τὴν βαθειὰ νοσταλγία τοῦ ἥρωος γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὴν πατρίδα. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους στὸν «Κρίτων» τοῦ Πλάτωνος: «Μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον»¹. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὴν ἀπάντησι, τὴν ὁποία ἔδωσαν οἱ Ἀθηναῖοι στοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν, ὅταν αὐτοὶ ζήτησαν τὴν πλήρη ὑποταγὴ ἐκείνων: Ἀπήντησαν ὅτι τότε οἱ Ἀθηναῖοι θὰ προσφέρουν γῆ καὶ ὕδωρ στοὺς Πέρσες, ὅταν ὁ ἥλιος μεταβάλλῃ τὴν τροχιά του². Εἶναι γενικῶς γνωστὴ ἡ αὐτοθυσία τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετώπιζαν τὰ κύματα τῶν βαρβάρων ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἔδειξαν τὴ φιλοπατρία τους στοὺς ἀγῶνες τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1940. Στὶς πέντε ἡπείρους ἔχουν ἀκουσθῆ ὕμνοι καὶ παιᾶνες γιὰ τὴν αὐτοθυσία τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία εἶναι καρπὸς τῆς φιλοπατρίας των.

Παρὰ ταῦτα, πολλοὶ κατακρίνουν τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πατρίδα ὡς ἐθνικισμὸ καὶ σωβινισμὸ, μιμούμενοι τὸν παλαιὸ

1. Πλάτωνος, *Κρίτων* 51α.

2. Ε.Π. Φωτιάδου, *Ἡ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήναι, 1950, σ. 5.

Μαρξισμό καὶ τὸν πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου Κομμουνισμό, ὁ ὁποῖος υἱοθετοῦσε τὴ διακήρυξι τῶν Marx καὶ Engels στὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο»: «Οἱ ἐργάτες δὲν ἔχουν πατρίδα. Δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τοὺς πάρῃ ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἔχουν»³. Τὸ Μανιφέστο αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τοὺς Ρώσους νὰ δείξουν τὰ πατριωτικὰ τους αἰσθήματα στὴν περίοδο τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Γερμανῶν. Τὴν ἔννοια τῆς πατρίδος εἶχε κατακρίνει καὶ ὁ Nietzsche, ὁ ὁποῖος ἔγραφε: «Μεταξὺ τῶν σημερινῶν Εὐρωπαίων δὲν λείπουν τὰ ἐλεύθερα πνεύματα, ποὺ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπονεύμουν στὸν ἑαυτό τους τὸν τίτλο «ἀπάτριδες», τίτλον ἐξαιρετικὸ γιὰ μᾶς καὶ τιμητικὸ»⁴.

Σήμερα μερικοὶ στὴν Ἑλλάδα κατακρίνουν ὡς ὑπερεθνικισμὸν ἢ σωβινισμὸν εἴτε τὴν —ἐξ ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν πατρίδα— ἀντίδρασι ἐναντίον τῶν ἀπειλούντων τὴν Ἑλλάδα γειτόνων, εἴτε τὸν σκεπτικισμὸ γιὰ τοὺς πραγματικοὺς ἢ φανταστικοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποῖους ἐγκυμονεῖ ἡ ἐνοποίησης ἐπὶ μέρους πατρίδων στὸν εὐρύτερο οἰκονομικοπολιτικὸ σχηματισμὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως.

Γεννάται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα: Ποία εἶναι ἡ δέουσα στάσις ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ σκοπιὰ ἀπέναντι στὴν πατρίδα καὶ στὴ φιλοπατρία; Ἀναμφιβόλως γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ «οἰκουμενικότης» καὶ ἡ «καθολικότης», πρὸς τὴν ὁποία ἀντιτίθεται οἰοσδήποτε σωβινιστικὸς ἔθνοφυλετισμὸς. Παρὰ ταῦτα, ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζουν, εὐλογοῦν καὶ καθαγιαζοῦν τὴν ἔννοια τῆς πατρίδος.

2. Ἡ ἔννοια τῆς πατρίδος στὴν Ἁγία Γραφή.

Βεβαίως μέσα στὴν Ἁγία Γραφή δὲν ὑπάρχει συστηματικὴ ἢ ἐκτεταμένη διδασκαλία γιὰ τὴν ἔννοια τῆς πατρίδος. Ἀπὸ διάφορα ὅμως χωρία αὐτῆς ἡμποροῦμε νὰ γνωρίσωμε τὸ φρόνημα τῶν θεοπνεύστων ἱερῶν συγγραφέων τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι φανερὸς ὁ τονισμὸς τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Ἡ ἀγάπη αὐτή, κατὰ θαυμάσιον λυρικὸν τρόπον, ἐκφράζεται στὸν ὑπ' ἀριθ. ρλστ' (136) Ψαλμὸ: «Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσασμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών... Πῶς ἄσωμεν τὴν ψῆν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; Ἐάν

3. Μάρξ - Ἐνγκελς, Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, μτφρ. Γιάννη Κορδάτου, Ἀθήνα, 1945, σσ. 79-80.

4. Friedrich Nietzsche, Γνώμαι καὶ περικοπαί, μτφρ. Ἰ. Ζερβοῦ, Ἀθήνα 1910, σελ. 64. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Οἰκοδόμοι Πολιτισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 116.

ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ, ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου...» (στ. 1-6) Ἡ ἐκ τῆς πατρίδος εὐφροσύνη ἀναφέρεται ἐπίσης στὸν στίχο: «Καὶ ἦν ὁ λαὸς εὐφραινόμενος ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ πρόσωπον τῶν ἁγίων» (Ἰουδῆθ ιστ' 20). Ἀντιθέτως γιὰ τὸν ἐκ τῆς πατρίδος βιαίως ἀπὸ ἐχθροὺς ἀπομακρυνόμενο λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας: «Κλαύσατε κλαυθμῶ τὸν ἐκπορευόμενον, ὅτι οὐκ ἐπιστρέψει ἔτι, οὐδὲ ὄψεται τὴν γῆν τῆς πατρίδος αὐτοῦ» (Ἱερ. κβ' 20).

Ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν συμπεριληφθῆ στὸν Κανόνα τῆς Βίβλου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία Μακκαβαίων Α' καὶ Β', τὰ ὁποῖα προβάλλουν τὴν ἔννοια τῆς πατρίδος, διότι ἐξιστοροῦν καὶ ἐξυμνοῦν τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίου πίστεως ἀγῶνες τῶν Παλαισινῶν Μακκαβαίων ἐναντίον τῶν Σελευκιδῶν⁵.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται ὡς τέκνον τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἀπόγονος κατὰ σάρκα τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Ἀβραάμ («υἱὸς Δαυὶδ, υἱὸς Ἀβραάμ») (Ματθ. α' 1). Ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν προῆλθεν «ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα» (Ρωμ. θ' 5). Κατὰ τὴν πραγματοποίησι τοῦ ἐπιγείου κηρύγματός Του ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερος γιὰ τὴν πατρίδα Του καὶ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ. «Καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα Αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν» (Ματθ. ιγ' 54). Συνιστᾷ στοὺς μαθητῆς Του νὰ μὴ ἀπευθύνωνται κατ' ἀρχὰς πρὸς Ἐθνικοὺς ἢ Σαμαρειτεῖς, ἀλλὰ νὰ προτιμοῦν τοὺς Ἰσραηλίτες: «Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ» (Ματθ. ι' 5-6). Καὶ στὴν Χαναναία εἶπεν: «Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ» (Ματθ. ιε' 24). «Ὡστε καὶ ὁ Σωτὴρ ἔχει, ὡς ἄνθρωπος, τὴν προτίμησίν Του καὶ μείζον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς Του. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲν ἀποβάλλει τὴν ἰδιαίτεραν Του ἀγάπην διὰ τὸν Ἰσραὴλ»⁶. Πρὸ τοῦ τέλους Του, ὅταν ἀντίκρουσε τὴν Ἱερουσαλήμ, τῆς ὁποίας προέβλεψε τὴν καταστροφή ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, «ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ» (Λουκ. ιθ' 41) καὶ ἀνεφώνησεν: «Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα

5. Παναγιώτου Ι. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 251.

6. Δ. Σ. Μπαλάνου, «Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος». Ἀνάτυπον ἐκ τῶν *Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1938, σ. 210.

ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε» (Ματθ. κγ' 37).

Ἡ ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν πατρίδα Του, δὲν ἐμείωνε καθόλου τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ κηρύγματός Του. Ὅταν Ἕλληνες εἶπαν «θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν», ὁ Ἰησοῦς εἶπεν: «Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (Ἰωάν. ιβ' 22-24). Μετὰ τὴν Ἀνάστασί Του εἶπε στοὺς μαθητῆς Του: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. κη' 19)⁷.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προβάλλει τὴν ἀγάπη του στὴν πατρίδα, τονίζων τὴν ἰουδαϊκὴ του ἐθνικότητα: «Ἐγὼ ἄνθρωπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης» (Πράξ. κα' 39). Καὶ ἐπαναλαμβάνει: «Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβειαν τοῦ πατρῷου νόμου» (Πράξ. κβ' 3). Συγκινητικοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς λόγοι Του, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅλη ἡ ἀγάπη Του πρὸς τοὺς συμπατριῶτές του: «Ἡὺρόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα» (Ρωμ. θ' 3-5). Ἡ φράσις του, κατὰ τὴν ὁποία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ «οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην» (Γαλ. γ' 28' πρβλ. Κολοσ. γ' 11), δὲν σημαίνει ἄρσι τῶν ἐπὶ μέρος τοπικῶν πατρίδων καὶ ἐθνικῶν διακρίσεων ἐπάνω στὴ γῆ, ὅπως τὸ «οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. γ' 28) δὲν αἰρεῖ τὴν μεταξὺ τῶν φύλων ἐπιγεία διαφορὰ. Ἀμφότερες οἱ φράσεις ἀναφέρονται στὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὄντολογικὴ σχέσι καὶ ἰσότητα. Ὁ Ἀπ. Παῦλος, στὴν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμιλία του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τόνισε ἐπὶ πλεον ὅτι ὁ Θεὸς «ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν» (Πράξ. ιζ' 26). Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν ἐπιγραμματικὴ σύνοψι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τόσον γιὰ τὴ θεόδοτη διάκρισι τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἐπιγείων πατρίδων, ὅσον καὶ γιὰ τὴν ἐκ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἀπορρέουσαν οἰκουμενικὴν ἐνότητα αὐτῶν.

Βεβαίως, κατὰ τὴν Ἀγία Γραφή, ἡ ἀξία τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, μέσα στὴν ἱεραρχικὴ κλίμακα τῶν ἀξιῶν, δὲν κατέχει τὴν πρώτη, ἀλλὰ τὴ δεύτερη θέσι, διότι πρέπει νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἀνωτέρα καὶ πρώτη ἀξία τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεό. Ὑποταγὴ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ σημαίνῃ μερικῆς φορῆς καὶ ἀπομάκρυνσι ἐκ τῆς

7. Παναγιώτου Μπρατσιώτου, *Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ γνωρισμάτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1937, σσ. 14-15.

πατρίδος ἢ καὶ δημιουργίαν δευτέρας πατρίδος. Ἐτσι ὁ Ἄβραάμ, ὑποτασσόμενος στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Χαράν καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Χαναάν: «Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἄβραάμ· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω» (Γεν. ιβ' 1-6). Ὁ Ἄπ. Πέτρος, ὅταν εἶπεν εἰς τὸν Κύριον «ἰδοὺ ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν Σε», ὁ Ἰησοῦς «ἀποκριθεὶς εἶπεν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδεὶς ἔστιν ὃς ἀφήκεν οἰκίαν ἢ ἀδελφούς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀγροὺς ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ ἔνεκεν τοῦ εὐαγγελίου, ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ... καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον» (Μάρκ. ι' 28-30).

Ἐξ ἄλλου, μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη, πάνω ἀπὸ τὶς ἐπίγειες πατριδες προβάλλεται «ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν» (Γαλ. δ' 26). «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φιλιπ. γ' 20). «Οὐ γὰρ ἔχομεν ὡδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἐβρ. ιγ' 14). Ὡς ἔχει συμπεράνει ἐπιγραμματικῶς ὁ ἀειμνηστος Καθηγητὴς Δημήτριος Μπαλάνος, «ἡ ἄνω ὁμως ἢ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ αὕτη τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, πρὸς ἣν δέον νὰ εἶναι ἐστραμμένα τὰ βλέμματα, οὐδόλως συνεπάγεται τὴν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ κατάργησιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιγείου πατρίδος, ὡς ἡ ἐν μιᾷ πνευματικῇ οἰκογενεῖα ζωῇ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δὲν συνεπάγεται τὴν κατάργησιν τῆς ἐννοίας τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Κατὰ ταῦτα, χωρὶς νὰ εὐρίσκεται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ συστηματικὴ διδασκαλία περὶ τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Ἐθνους, οὐδαμοῦ καταδικάζεται ἐν αὐτῇ, ὡς τι κακόν, τὸ ἐθνικὸν συναίσθημα καὶ οὐδαμοῦ παρίσταται τοῦτο ὡς ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, οὐδ' ἡ ἐννοία τοῦ πόθου πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἀποκλείει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐπίγειον πατρίδα. Τούναντίον ἐκ διαφορῶν χωρίων προκύπτει, ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἴδιον ἔθνος θεωρεῖται ὡς προϋποτιθέμενον φυσικὸν καὶ ἀδιάβλητον ἀνθρώπινον συναίσθημα»⁸.

3. Ἱερὰ Παράδοσις καὶ πατρις.

Χαρακτηριστικὴ ἔπειτα εἶναι ἡ στάσις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς πατρίδος. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐπαινεῖ μὲ ἐπιστολὴν τοῦ τὸν Σωφρόνιο τὸν Μάγιστρο, διότι εἶναι τόσο φιλότιμος, ὥστε «τὴν ἐνεγκοῦσαν καὶ θρέψασαν πατρίδα ἴσα γονεῦσι τιμᾶν» καὶ χαίρει, διότι, στὶς ἡμέρες ποῦ εἶναι αὐτὸς ἄρχων, «ὄναρ ἐπλούτισεν ἡ πατρις

8. Δ. Σ. Μπαλάνου, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 211.

ἡμῶν, ἄνδρα ἔχουσα τὸν τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῆς ἐπιτραπέντα»⁹. Καὶ σὲ ἄλλη ἀνεπίγραφη ἐπιστολή του ὁ Μ. Βασίλειος γράφει: «Τοὺς ἐκ τῆς πατρίδος ἡμῶν ἀφικομένους συνίστησί σοι αὐτὸ τὸ τῆς Πατρίδος δίκαιον... καὶ τὸν ἐγχειρίζοντα τοίνυν τὴν ἐπιστολὴν τῇ κοσμιότητί σου δέξαι καὶ ὡς πατριώτην (ἢ πατρεώτην) καὶ ὡς δεόμενον ἀντιλήψεως»¹⁰.

Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, γράφων στὸν ἴδιο Σωφρόνιο, λέγει: «Μητέρα τιμᾶν τῶν ὁσίων· μήτηρ δὲ ἄλλη μὲν ἄλλου, κοινὴ δὲ πάντων πατρίς» καὶ ἐπαινεῖ αὐτὸν «κοινὸν ὄντα τῆς πατρίδος προστάτην»¹¹. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος διακηρύττει, ὅτι «οὐδὲν πατρίδος γλυκύτερον»¹².

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐξορία, ἀνέκτησε «τὴν πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν»¹³, δὲν εἶχε διστάσει νὰ θεωρῆ τὸ «ἐν πολέμοις ἀναιρεῖν τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἔννομον καὶ ἐπαίνου ἄξιον»¹⁴. Θεοδώρητος ὁ Κύρου γράφων στὸν στρατηγὸ καὶ ὑπατο Ζήωνα, θαυμάζει τὴν ἀρετὴν του, «τοῖς οἰκείοις ἠπίως, τοῖς δὲ πολεμίοις ἀνδρείως προσφερομένην», ἢ ὁποῖα «δείκνυσι τὸν ἀξιέπαινον στρατηγόν»¹⁵. Ὁ ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος Συνέσιος, πὺ προΐσταται στὴν ἄμυνα τῆς πόλεως ἐναντίον τῶν ἐπιδραμόντων βαρβάρων, ὑπόσχετα ὅτι θὰ πολεμήσῃ ὡς Λάκων: «μαχῆσομαι ὡς ἀποθανούμενος καὶ εὖ οἶδα ὅτι περιέσομαι· Λάκων γὰρ ἄνωθὲν εἰμι καὶ οἶδα τὴν πρὸς Λεωνίδα ἐπιστολὴν τῶν τελῶν μαχέσθων ὡς τεθναξάμενοι καὶ οὐ τεθναξόνται»¹⁶. Ἐπὶ πλεον εὐχεται τὴν καταστροφὴ τῶν ἐπιδρομέων¹⁷. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος τὸν ἰβ' αἰῶνα εὐχεται νὰ βραβεύῃ ἢ Παρθένος τὸν

9. Μ. Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ 96», Migne Ἐ.Π. 32, 492. Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων (= ΒΕΠΕΣ), τόμ. 55, Ἀθήναι, 1977, σ. 127.

10. Μ. Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ 318», Migne Ἐ.Π. 32, 1065. ΒΕΠΕΣ, τόμ. 55, σ. 367.

11. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, «Ἐπιστολὴ 37», Migne Ἐ.Π. 37, 77. ΒΕΠΕΣ, τόμ. 60, Ἀθήναι, 1980, σσ. 225-226.

12. Χρυσόστομος, «Εἰς ἀνδριάντας», Migne Ἐ.Π. 49, 35.

13. Μ. Ἀθανασίου, «Πρὸς Κωνσταντῖον τὸν βασιλέα ἀπολογία», Migne Ἐ.Π. 25, 318. ΒΕΠΕΣ, τόμ. 31, Ἀθήναι 1962, σσ. 11 ἔξ.

14. Μ. Ἀθανασίου, «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμόυν», Migne Ἐ.Π. 26, 1175.

15. Θεοδώρητου Κύρου, «Ἐπιστολὴ 71», Migne Ἐ.Π. 83, 1240.

16. Συνεσίου, «Ἐπιστολὴ 113», Migne Ἐ.Π. 66, 1496.

17. Συνεσίου, «Κατάστασις β'», Migne Ἐ.Π. 66, 1576. Δ.Σ. Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 212-213.

αὐτοκράτορα, «ἀριστεύοντα πάντοτε, βαρβαρικὰς ἐκτρέπουσα φάλαγ-
γας»¹⁸. Ὁ Εὐθύμιος Μαλάκης, μητροπολίτης Νέων Πατρῶν, ἐκ-
φωνεῖ πανηγυρικὸν λόγον, ὑποδεχόμενος τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ
Κομνηνὸν (1143-1180), «μετὰ νικηφόρον στρατείαν ἐκ τῆς Περσίδος
ἐπανακάμπτοντα»¹⁹.

Στὰ ἀνωτέρω δειγματοληπτικῶς παρατεθέντα χωρία Πατέρων
καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων ἄς προσεθεῖ καὶ ἡ μαρτυρία τῆς
Ὁρθοδόξου Λατρείας γιὰ τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖ
τὸν ὑγιὰ πατριωτισμὸ καὶ εὐχεται ὁ Θεὸς νὰ ἐνισχύη τοὺς πιστοὺς
ἄρχοντες «νίκας χορηγῶν αὐτοῖς κατὰ τῶν πολεμίων» καὶ προφυλάσ-
σων ἔτσι τὶς πόλεις ἐκ «βαρβαρικῆς ἀλώσεως» καὶ ἐκ «παντοίων κιν-
δύνων»²⁰. Στὴν Θεοτόκο, «τὴν ὑπέρμαχον στρατηγόν», ἀναπέμπονται
εὐχαριστήρια, καθ' ὅσον στὴν προστασία αὐτῆς ἀποδίδονται τὰ «νικη-
τήρια». Ὅταν τελῆται ἡ Θ. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ἱερεὺς
εὐχεται νὰ «ἐπισκιάξῃ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν (τῶν πιστῶν βασιλέων
ἢ ἀρχόντων) ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· ἐνισχύη αὐτῶν τὸν βραχίονα· ὑποὶ
αὐτῶν τὴν δεξιάν· κρατύνῃ αὐτῶν τὴν βασιλείαν καὶ ὑποτάσῃ αὐτοῖς
πάντα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα»²¹.

4. Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ Πατρις.

Ἡ ἐναρμόνισις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἀγάπη γιὰ
τὴν πατρίδα φαίνεται σὲ ὅλη τὴν ἱστορία αὐτῆς καὶ ἰδίως στοὺς χρό-
νους τῆς Τουρκοκρατίας. Τότε ἡ Ἐκκλησία ὡς φιλόστοργος μήτηρ
περιέθαψε καὶ «ἐπισυνήγαγε τὰ τέκνα» αὐτῆς «ὄν τρόπον ἐπισυνά-
γει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας» (Ματθ. κγ' 37· Λουκ.
ιγ' 34). Ἀνέλαβε τὴν κηδεμονία τῶν Ἑλλήνων· ὠργάνωσε τὴν δη-
μιουργία ἐμποδίων στοὺς ἐξισλαμισμοὺς· ἀπεσόβησε τὴν ἀφομοίωσι
πρὸς τοὺς κατακτητὲς· ἴδρυσε σχολεῖα· ἀνέδειξε πλῆθος διδασκάλων·
ἀνήγειρε βιβλιοθήκας καὶ πνευματικὰ κέντρα· ὠργάνωσε τὴν παροχὴ
συσσιτίων ἢ ὑποτροφιῶν· χρησιμοποίησε τυπογραφεῖα· ἀνέπτυξε τὴν
κοινωνικὴ ὀργάνωσι· ὑπῆρξε ρηξικέλευθος σκαπανεὺς τῆς συνεταιρι-
στικῆς ιδέας· ἀνέπτυξε τὶς διαδικασίες, τοὺς μηχανισμοὺς καὶ τοὺς

18. Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, «Κανὼν εἰς Ἅγιον Δημήτριον», κεφ. λβ',
Migne Ἐ.Π. 136, 168.

19. Κωνσταντίνου Μπόνη, *Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη τὰ σφζόμενα*, Ἀθήναι,
1937, σσ. 30-31.

20. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριω-
δίου*, ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 102.

21. *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σσ. 102-103.

τρόπους τῆς ἐθνικῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας, τῆς ἀναζωπυρήσεως τῆς ἐθνικῆς μνήμης καὶ πατριωτικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων στὰ ρεῖθρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνολογίας²¹ προώθησε καὶ ἐμψύχωσε τὶς διεργασίες προπαρασκευῆς καὶ πραγματοποιήσεως τῆς ἐθνεγεροσίας τοῦ 1821. Ὁ ἑλληνικὸς κλήρος συναγωνίσθηκε μὲ τὸν λαὸ σὲ θυσίες «διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἀγίαν καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν». Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στοὺς προσφάτους ἀγῶνες τοῦ ἔθνους μας. Τὸ αἷμα κληρικῶν ἱερομαρτύρων καὶ ἔθνομαρτύρων σφυρηλάτησε στενοὺς καὶ ἀδιαρρήκτους δεσμοὺς μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ ἔθνους. Παρόμοιοι δεσμοί, ὡς γνωστόν, σφυρηλατήθηκαν σὲ ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς.

5. Ἐπίγειος πατὴρ καὶ «ἄνω Ἱερουσαλήμ».

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ὀρθόδοξες ἐθνικῆς Ἐκκλησίαι, καυχᾶται γιὰ τὸν στενὸ σύνδεσμό της μὲ τὸ ἔθνος, ἐπάνω στὸν ὁποῖο στηρίζεται ἡ ἀγάπη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς αὐτήν. Ὁ ἐθνικὸς χαρακτῆρ τῆς Ἐκκλησίας μας οὐδόλως παραβλάπτεται ἀπὸ τὸν ὑπερκόσμιο χαρακτῆρα της.

Καθὼς ὁ Θεάνθρωπος ἔχει, κατὰ τὸ Χαλκηδόνιο δόγμα, ἐνωμένες «ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως» τὴν θεία καὶ τὴν ἀνθρωπίνη φύσι, ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔχει θεανθρωπίνη δομῆ. «Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἕνθεν μὲν ἀόρατος, κατὰ τὴν ὑπερβατικὴν πλευρὰν αὐτῆς, ὡς θεῖον, πνευματικὸν καὶ μυστικὸν σῶμα, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὡς ἡ οὐράνιος Ἱερουσαλήμ, ἕνθεν δὲ θεοσύστατος κοινωνία ἀνθρώπων περιγραφτὴ καὶ ἐμπειρικὴ καὶ ὁρατὴ καὶ ἱστορικὴ, κατὰ τὴν ἐπίγειον πλευρὰν αὐτῆς»²². Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν ἐγκοσμία διάστασί της, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὰ κυριώτερα καὶ εὐγενέστερα ἀνθρώπινα συναισθήματα, λ.χ. πρὸς τὴν ἀγάπη καὶ προσήλωσι πρὸς τοὺς ἐπιγείους δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας, τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους. Ἡ Ἐκκλησία φροντίζει γιὰ τὰ ὑπερκόσμια καὶ συγχρόνως ἔχει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐξευγένισι καὶ ἐξύψωσι τῶν ἐπιγείων σχέσεων καὶ συναρτήσεων τῶν μελῶν της, τὶς ὁποῖες αὐτονοήτως δὲν ἀγνοεῖ. Ἐάν, συγγέοντες τὶς ἔννοιες τῆς ἐπιγείου καὶ τῆς οὐρανόου διαστάσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὀδηγηθῶμε στὴν ἄποψι ὅτι ὁ ἐθνισμὸς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα εἶναι κάτι ἀδιάφορο καὶ ξένο πρὸς τὴν Ἐκκλησία, διότι αὐτὴ στρέφει τὸ βλέμμα της μόνον στὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, θὰ πρέπει,

22. Ἰωάννου Ν. Καρμίρη, *Δογματικῆς Τμήμα Ε'*: Ἐκκλησιολογία, Ἀθήναι 1973, σσ. 180-181.

κατ' ἀναλογίαν, ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀδιαφορήσῃ καὶ γιὰ τοὺς —τόσον καταφασκομένους καὶ ἐξαγιαζομένους ἀπὸ αὐτὴν— οἰκογενειακοὺς δεσμούς. Ἄλλως τε «τὸ ὑγιὲς ἐθνικὸν συναίσθημα, τὸ ἐνυπάρχον ἐν ταῖς αὐτοκεφάλαις ὀρθοδόξοις ἐκκλησίαις, καὶ τὸ ὁποῖον μόνον ἐκτὸς χώρου καὶ τόπου ζῶντες δύνανται νὰ ἀρνηθοῦν ἢ νὰ κατακρίνουν, οὐδόλως δύναται νὰ παραβλάψῃ τὸν κοινὸν σύνδεσμον τῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδὲ τὴν συνένωσιν πάντων τῶν Χριστιανῶν εἰς μίαν οὐρανίαν, πνευματικὴν οἰκογένειαν. Ἡ πρὸς τὴν ἐπίγειον πατρίδα ἀγάπη οὐδόλως παρεμποδίζει τὸν πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ κοινὸν χριστιανικὸν πόθον· τοῦναντίον διὰ καταλλήλου διαπαιδαγωγήσεως ἢ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναγάγῃ εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ, χρησιμεύουσα ὡς προπαίδεια καὶ προβαθμὶς δι' αὐτὴν»²³.

Ἡ Ἐκκλησία ὑποβοηθεῖ, ὥστε ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα νὰ μὴ ἐκφυλίζεται σέ ἐπιδιώξει μικρῶν προσκαιρῶν κρατικῶν ἰδίως σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπαγορεύονται ἀπὸ πνεῦμα ἐθνοφυλετισμοῦ καὶ σωβινισμού, τὸν ὁποῖο εὐλόγως κατέκρινεν ἡ τοπικὴ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ ἔτος 1972²⁴. «Ἐπομένως εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας τὸ τοπικιστικὸν καὶ ἐθνικιστικὸν πνεῦμα καὶ αἱ φυλετικαὶ διακρίσεις τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, αἵτινες δέον νὰ ζῶσι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐνότῃ τῆς μιᾶς καθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ»²⁵. Ἐπομένως κάθε Ἐκκλησία, «ἀναγνωρίζουσα τὸ ἐθνικὸν συναίσθημα, δέον ἀληθῶς νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν φροντίδα πρὸς ἐξευγένισιν αὐτοῦ, ἐν πνεύματι χριστιανικῶ ἐργαζομένη, κατὰ δύναμιν, ὑπὲρ προλήψεως, μετριοσμοῦ καὶ ἄρσεως παρεξηγήσεων καὶ προστριβῶν καὶ ὑπὲρ παγιώσεως πραγματικῆς καὶ διαρκοῦς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἀδελφώσεως καὶ εἰρήνης»²⁶.

6. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ὡς ὑπαρξιακὸς «ἀρχέτυπος».

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων δεδομένων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς παραδόσεως καθίσταται φανερόν, ὅτι ἡ πατρὶς εἶναι ἀξία, ἡ ὁποία στὴν ἱεραρχικὴ κλίμακα τῶν ἀξιῶν κατέχει τὴν δευτέρα θέσι μετὰ τὸν Θεό, ὁ Ὅποιος δὲν εἶναι μόνον τὸ ὕψιστο

23. Δ. Σ. Μπαλάνου, *μν. ἔ.*, σσ. 214-215.

24. Ἰωάννου Καρμίρη, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. 2, Ἀθήναι, 1960, σ. 1010 ἔξ. Πρβλ. καὶ Friedrich Heiler, «Katholizität und Nationalität», ἐν: *Die Hochkirche*, 14 (1932) σσ. 177 ἔξ.

25. Ἰωάννου Καρμίρη, ... *Ἐκκλησιολογία*, σσ. 302-303.

26. Δ. Σ. Μπαλάνου, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 123.

Ὅν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόλυτος «Ἀξία τῶν ἀξιῶν». Ἐπομένως ἡ ἀξία τῆς πατρίδος δέν προσδιορίζει μὲν πρωτογενῶς τὸν ἔσχατο καὶ ὑπατο σκοπὸ τοῦ ἀξιολογικοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος σκοπὸς εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεό, ἀλλ' ὅμως δευτερογενῶς ἔχει ἀνάλογο σὲ ὕψος, πλάτος καὶ μήκος βεληγκεές, διότι ἀνταποκρίνεται σὲ δημιουργηθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐμφυτῆ ἀνάγκη καὶ βιωματικῆ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐμπειρία αὐτῆ, ἐκτὸς τῆς δημιουργουμένης ἀπὸ τὸ θεῖο θέλημα κατακορύφου διαστάσεως, ἔχει καὶ ὀριζοντία κατευθύνει πάνω στὴ γῆ ποῦ ὑποβοηθεῖ τὸ ὕλικὸ καὶ πνευματικὸ βλέμμα νὰ ἐντρυφᾶ καὶ ἀγάλλεται στὴν αἰσθητῆ καὶ μυστικῆ θέα τῶν διαστάσεων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου καὶ τοῦ πνευματικοῦ οἰκολογικοῦ τοπίου τῆς πατρίδος, ἡ ὁποία ὡς μυστικῆ ἐντελέχεια συνενώνει τὶς ὑπαρξιακὰς δυνάμεις καὶ τὶς κατευθύνει στὴν τελολογικῆ συγκρότησι καὶ ὀλοκλήρωσι τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Ὁ διαπρεπὴς βιολόγος καὶ ἱατροφιλόσοφος Alexis Carrel στὸ γνωστὸ πρωτοποριακὸ ἔργο του «Ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸς ὁ ἀγνωστος»²⁷, ἀναφερόμενος καὶ στὸν δυναμικὸ χαρακτήρα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν γενέτειρα, λέγει ὅτι ἡ πνευματικῆ προσωπικότης μας ἐκτείνεται ἔξω ἀπὸ τὰ φυσιολογικά μας ὄρια καὶ τὰ σωματικά μας σύνορα. Μὲ τὶς ἐνέργειές της «ἐπεκτείνεται ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνον, σὰν ἓνα φύκι, ποῦ στερεώνεται σ' ἓνα βράχο καὶ ἀφήνει νὰ κυματίζουν τὰ φύλλα του μέσα στὸ μυστήριον τοῦ ὠκεανοῦ... Ἄν μπορούσαμε νὰ διακρίνομε τοὺς ἄλλους δεσμούς, ποῦ μᾶς συνδέουν, οἱ ἄνθρωποι θὰ μᾶς παρουσιάζονταν μὲ νέα παράξενα χαρακτηριστικά». Πολλοὶ «θὰ μᾶς φαίνονταν τεράστιοι. Θὰ ἐπεκτείνονταν μὲ πολυάριθμα πλοκάμια, ποῦ θὰ ἔφταναν καὶ θὰ συνδέονταν μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τους, μὲ μιὰ ομάδα φίλων, μὲ κάποιον παλιὸ σπίτι, μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ βουνὰ (θὰ προσθέταμε: καὶ τὴ θάλασσα) τῆς Χώρας, ὅπου γεννήθηκαν»²⁸.

Ἡ δυναμικῆ βιωματικῆ αὐτῆ σύνδεσις πρὸς τὴν πατρίδα γίνεται κατ' ἔξοχὴν αἰσθητῆ σὲ πολλοὺς ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν μακρὰν τῆς πατρίδος των.

27. Alexis Carrel, *Man-the unknown*, New York 1935· γερμ. *Der Mensch-das unbekante Wesen*, ἔκδ. 21η, 1950.

28. Ἡ παρατεθεῖσα μετάφρασι τῆς περικοπῆς εἶναι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοσι τοῦ ἔργου τοῦ Alexis Carrel ὑπὸ τὸν τίτλο «Ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸς ὁ ἀγνωστος». Μετφρ. Νάσου Α. Τζαρτζάνου, Ἐκδόσεις Κ. Κακουλίδη, Ἀθήνα, σ. 126.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γνωστὸν ποίημα τοῦ Δ. Βικέλα ποῦ ἀναφέρεται στὴν πατρίδα:

*«Μὴ πράσινοι παντοῦ δὲν εἶν' οἱ κάμποι;
Κι ἡ θάλασσα δὲν εἶναι γαλανή;
Παντοῦ ὁ ἴδιος ἥλιος μὴ δὲ λάμπει;
Ἴδιοι παντοῦ δὲν εἶν' οἱ οὐρανοί;
Γιατὶ κανεῖς, ὅταν ξενιτευθῆ,
— ἀφοῦ στὴν ἴδια γῆ παντοῦ πλανᾶται —
γιατὶ μιὰ μόνη γῆς γωνιὰ ποθεῖ;
Γιατί, ὅπου κι ἂν πάη, τὴ θυμάται;»²⁹.*

Ἐὰν οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς ἐξεταστοῦν ἀπὸ ἑλληνικὴ σκοπιά, πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ παράδοσι τῆς συνυφάνσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας συνδέει κάθε Ἑλληνα μὲ τὶς ρίζες του καὶ δημιουργεῖ τὴν ὀργανικὴ ὀλότητα, τὴ συνισταμένη καὶ τὴν πεμπουσία τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ τῆς βιολογικῆς, φυλετικῆς καὶ ἐθνολογικῆς βιοσφαίρας, μέσα στὴν ὁποία ἐκκολάπτεται τὸ Ἐγὼ κάθε γνησίου Ἑλλήνου. Ἡ ψυχὴ τῶν ἀδιαφθόρων Ἑλλήνων εἶναι φυτώριο καὶ θερμοκήπιο ἀειθαλῶν ὄραματισμῶν καὶ χρυσῶν ἐλπίδων. Οἱ μυρωμένες ἀπὸ θυμᾶρι πνοὲς καὶ οἱ θαλάσσιες αὔρες τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, τῆς Ἰωνίας, τοῦ Βοσπόρου, τῆς μικρασιατικῆς καὶ τῆς κυπριακῆς γῆς ἀναρριπίζουσι καὶ διατηροῦσι ἀσβεστη τὴν ἱερὴ φλόγα, ποῦ καίει πρὸς τιμὴν τῶν ἐφεστίων ἱερῶν συμβόλων τῆς ἑλληνορθοδόξου παραδόσεως, ἡ ὁποία γνησία καὶ αὐθεντικὴ διατηρεῖται ὀλοζώντανη τόσον στίς ἑλληνικὲς περιοχάς, ὅπου σώζονται τὰ ἴχνη τῶν ποδιῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου (λ.χ. στὴν Πάφο τῆς Κύπρου, στὴν Κρήτη, στοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, στὴν Θεσσαλονίκη, στὴν Ἀθήνα, στὴν Κόρινθο), ὅσον καὶ μέσα στὴν ἱερὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Φανάρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν, διότι ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις, ὅταν δὲν ἔχη ἐκφυλισθῆ, εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἔθνος, ποῦ ἀναγνωρίζονται τόσον ἀπὸ τὸ πανανθρώπινο θετὸ δίκαιο, τὸ ὁποῖο ἔχει θεσπίσει τοὺς νόμους γιὰ τὴν προάσπισι τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων, ὅσον καὶ ἀπὸ τὸ φυσικὸ θεῖο καὶ ὑπερθετικὸ δίκαιο. Ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὶς ρίζες τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ἀνταποκρίνεται σὲ ἀναπαλλοτριωτὴ

29. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Οἰκοδόμοι Πολιτισμοῦ*, σσ. 114-115.

πανανθρωπινή προδιάθεσι. Ὅπως τονίζει ὁ ἐκ τῶν κορυφαίων ἐκ-προσώπων τῆς Ψυχολογίας τοῦ βάθους Κάρολος Γιούνγκ (Jung), τὸ πανανθρώπινο ἀσυνείδητο περιέχει τοὺς λεγομένους «ἀρχετύπους», δηλαδή ἔμφυτες προδιαθέσεις. Οἱ «ἀρχέτυποι» αὐτοί, ἐνεργοποιούμενοι, ὁδηγοῦν ἐνστικτωδῶς εἰς τυπικοὺς τρόπους συμπεριφορᾶς ποὺ ἀποβλέπουν στὴν πραγμάτωσι ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ συναρτήσεων καὶ στὴν ἱκανοποίησι θεμελιωδῶν ὑπαρξιακῶν ἀναγκῶν. Οἱ προδιαθέσεις αὐτές, — ποὺ εἴτε ἀνήκουν ὄντικῶς στὴν αὐθεντικὴ ἀνθρωπίνη φύσι, εἴτε ἔχουν δημιουργηθῆ φυλογενετικῶς μὲ τὶς διὰ τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ βιολογικοῦ γενοτύπου καὶ γενετικοῦ κώδικος κληρονομικῶς μεταδιδόμενες ἐμπειρίες τῆς μακροαίωνος σειρᾶς τῶν προγόνων —, ὀνομάσθησαν ἀπὸ τὸν Jung «ἀρχέτυποι», διότι βρίσκουν τρόπο νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ ἀσυνείδητου στὸ πεδίο τῆς συνειδήσεως μὲ πανάρχαιες καὶ διατηρούμενες στὴν ἀσυνείδητη μνήμη τυπικὲς μορφές, φιγούρες καὶ σύμβολα ποὺ ἐξωτερικεύονται στὰ ὄνειρα, στὰ ὄραματα, στὶς συλλήψεις τῆς φαντασίας καὶ ἐμψυχώνουν τοὺς μύθους, τοὺς θρύλους, τὶς τέχνες, τοὺς πολιτισμοὺς καὶ τὶς θρησκείες τῶν λαῶν. Τέτοιοι «ἀρχέτυποι» ἐκφράζονται, λ.χ., μὲ τὶς λέξεις Πατέρας, Μητέρα, Παιδί, Υἱός, Θυγατέρα, Φίλος, Anima, Animus, Πατρίς, Πολεμιστής, Ἄρχων, Ἡγέτης τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους, Ἱερεὺς, Σωτὴρ, Θεὸς κ.λπ. Ὅπως λοιπὸν οἱ «ἀρχέτυποι» Πατέρας, Μητέρα, Παιδί, Υἱός, Θυγατέρα δείχνουν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ὀρμεμφύτως συνάπτει συγγενικὲς σχέσεις· ὅπως οἱ «ἀρχέτυποι» Anima γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ Animus γιὰ τὴ γυναῖκα ὁδηγοῦν στὴν ἀμοιβαία ἔλξι τῶν δύο φύλων καὶ στὴν ἀναζήτησι ἀπὸ μὲν τὸν ἄνδρα τοῦ «αἰωνίου θήλεος», ἀπὸ δὲ τὴ γυναῖκα τοῦ «αἰωνίου ἄρρενος»· ὅπως οἱ «ἀρχέτυποι» Ἱερεὺς, Σωτὴρ, Θεὸς ἀναφέρονται στὶς ἔμφυτες θρησκευτικὲς καὶ λατρευτικὲς τάσεις καὶ ἀνάγκες· κατὰ παρόμοιον τρόπο οἱ «ἀρχέτυποι» Πατρίς, Ἡγέτης, Ἄρχων, Πολεμιστής δείχνουν ὅτι τὸ πανανθρώπινο συλλογικὸ ἀσυνείδητο ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπο πρὸς συνειδητὴ ἔνταξι σὲ φυλετικὲς, λαοψυχολογικὲς, ἔθνικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις. Χωρὶς τὴ συνειδητὴ ἐνεργοποίησι τῶν ἀσυνειδήτων «ἀρχετύπων» δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματώσωμε τὴ διαδικασίαν πορείας πρὸς τὴν Individuation, τὴν πηδαλιούχησι τῆς πλεύσεως πρὸς τὴν Individualität (Individuality), πρὸς τὴ Subjektivität (Subjectivity), πρὸς τὸ «Selbst», πρὸς τὸν αὐθεντικὸν ἑαυτὸν μας, πρὸς τὴν αὐτοανεύρεσι καὶ τὴν αὐτοπραγμάτωσι, πρὸς τὴν πληρότητα καὶ τελειότητα τῆς οὐσίας μας, πρὸς τὴν ὠρίμανσι τῆς ἀτομικότητός μας, πρὸς τὴν πραγμάτωσι τοῦ νοήματος τῆς ὑπάρξεώς μας, πρὸς τὴν ἐνεργοποίησι τοῦ προσώπου ποὺ στρέφει τὸ Ἐγὼ πρὸς τὸ Σὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου ἢ

πρὸς τὸ Ἑμεῖς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῶν συμπατριωτῶν. Ἡ ἐπίσχεσι καὶ παρακώλυσι τῆς πορείας καὶ τῆς πηδαλιουχίσεως αὐτῆς πρὸς ἐνεργοποίησι καὶ ἀξιοποίησι τῶν «ἀρχετύπων» ὁδηγεῖ, κατὰ τὸν Jung, στὶς ψυχονευρώσεις. Καὶ κανεὶς δὲν θεραπεύεται ἀπὸ αὐτέσ, ἐὰν δὲν ἄρη τὴν ἐπίσχεσι καὶ παρακώλυσι αὐτή. Ἡ συρρίκνωσι, λοιπόν, ἢ ἡ νέκρωσι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, γεγονόςσ πὸν σημαίνει ἄρνησι θεοσδότου «ἀρχετύπου» τῆς ψυχῆς, εἰσάγει σὲ μία διαδικασία ὑπαρξιακοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ ἀνοίγει τὸν δρόμο πρὸς τὴν ψυχονεύρωσι, πρὸς τὴν ἀλλοτριώσι, πρὸς τὴν ἀνεσιτιότητα, πρὸς τὸ ὑπαρξιακὸ ξεριζώμα, πρὸς τὴν ἀποξένωσι ἀπὸ τὸν αὐθεντικὸ καὶ ἀληθινὸ ἐαυτόν μας, πρὸς τὸ ἀνικανοποίητο κενὸ τῆς μοναξιάς, πρὸς τὸ ναυάγιο τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς προσωπικότητόσ μας³⁰.

Ὡστε λόγοι βιολογικοὶ καὶ φυλογενετικοὶ, λαοψυχολογικοὶ καὶ ιστορικοπολιτιστικοὶ, ἀκόμη καὶ λόγοι ψυχικῆς ὑγιεινῆς ἐπιβάλλουν τὴ διατήρησι ἀλωβήτου καὶ ἀκεραίας τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Τὸ αἶτημα αὐτὸ ἀφ' ἑνὸσ μὲν ἰσχύει ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ἐγκατεστημένοι σὲ κράτη φιλικὰ μὲν καὶ προστατευτικὰ γι' αὐτούς, ἀλλὰ πὸν δὲν παύουν νὰ εἶναι «γῆ ἀλλοτρία», ἀφ' ἑτέρου δὲ διατηρεῖ πλήρη τὴν ἰσχύ του καὶ στὸ καθεστῶσ τῆς πραγματώσεως τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῆς Αὐστραλίας ἢ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ὅλα τὰ πολιτισμένα ἐλεύθερα κράτη ἀναγνωρίζουν τὴ διάταξι τοῦ Διεθνοῦσ Δικαίου, τὸ ὁποῖο θεωρεῖ ἄξιο προστασίας τὸ ἀνθρώπινο δικαίωμα τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων νὰ διατηροῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐθνικῆς τουσ ταυτότητοσ. Ἐξ ἄλλου ἢ Ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποῖα διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς «ἐνότητοσ μέσα στὴν ποικιλομορφία», ἡμπορεῖ νὰ ζωογονῆ τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα ἐκάστου ὀρθοδόξου λαοῦ καὶ συγχρόνωσ νὰ εἶναι ὁ συνεκτικὸσ δεσμὸσ τῶν ποικίλων ἐπὶ μέρουσ καὶ ἰδιοτύπων πολιτιστικῶν παραδόσεων τῶν διαφόρων ἐθνικῶν κοινοτήτων.

Ὅσον ἀφορᾶ εἰδικώτερον στοὺς Ἑλληגעς τῆς διασποράς, πρέπει ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα τουσ νὰ μετουσιώνεται, μέσα στὰ φιλοξενούντα αὐτούς περιβάλλοντα, σὲ εὐεργετικὸ ἐξελληνιστικὸ ρόλο καὶ νὰ ἐπιδιώκη τὴ μεταβολὴ ὄλων σὲ Ἑλληגעς ὄχι μὲ ἐθνικῆ, ἀλλὰ μὲ

30. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Τὸ ἔργο τοῦ K. G. Jung ἀπὸ χριστιανικὴ σκοπιὰ*, Ἀθήνα 1991, σσ. 7-10. Τοῦ ἰδίου, «Διατὶ ἢ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Μεγάλης Βρεταννίας πρέπει νὰ παραμείνη ἑλληνικῆ», *Ἐπετηρίσ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας «Texts and Studies»*, τόμ. V-VI (1986-1987), Ἀθήνα 1987, σσ. 277-279.

πολιτιστική έννοια, εις τρόπον ὥστε, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἴσοκράτης στὸν «Παναγηγυρικόν» του, «*μᾶλλον Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας*». Συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡμπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος ὁμόφυλος καὶ ὁμοεθνῆς, ἀλλὰ ὄχι «Ἕλλην» πολιτιστικῶς. Ἀντιθέτως κάποιος ἀλλόφυλος καὶ ἀλλοεθνῆς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι «Ἕλλην» ἐξ ἐπόψεως πολιτιστικῆς. Πρέπει, λοιπόν, οἱ Ἕλληνες τῆς διασποράς, χωρὶς ἴχνος σωβινισμοῦ ἢ ἐθνικισμοῦ ἢ ἱμπεριαλισμοῦ, νὰ φιλοδοξοῦν νὰ ἀνανεώσουν κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἐξελληνιστικὸ ἔργο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ποὺ συνετέλεσεν, ὥστε οἱ μὲν ἐξελληνισμένοι ἀλλοεθνεῖς πρὸς διάκρισι νὰ ὀνομάζωνται «*ἐλληνισταί*», ἢ δὲ χρονικὴ περίοδος μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον νὰ ὀνομάζεται καὶ «*ἐλληνιστικῆ*». Μίαν καινούρια ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ γιὰ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν πολιτισμένη ἀνθρωπότητα θὰ ἔπρεπε οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες νὰ φιλοδοξοῦν νὰ δημιουργήσουν. Πρωτοπόροι σκαπανεῖς πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ εἶναι καὶ θὰ ἡμποροῦσαν νὰ γίνουν καὶ νὰ εἶναι τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ὀμογενείας στὶς ἐκτὸς Ἑλλάδος χώρες ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ὁρθόδοξων Ἑλληνικῶν Πατριαρχείων, Ἀρχιεπισκοπῶν, Μητροπόλεων, Ἐπισκοπῶν καὶ Ἐνοριῶν, ποὺ ἀκτινοβολοῦν στὶς χώρες αὐτές.

7. Πρακτικὰ - Δεοντολογικὰ αἰτήματα.

α) Πέραν τῶν ὑπὸ τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ρυθμιζομένων ζητημάτων τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν συνόρων καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, πρέπει ἀπὸ χριστιανικὴ σκοπιὰ νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ κωδικοποίησις διεθνῶν κανόνων προστασίας τοῦ ἀνθρωπίνου δικαιώματος τῆς αὐτοδιαθέσεως στὸ ἔχειν ὠρισμένην πατρίδα. Πρέπει νὰ καταδικάζεται ἡ βαρβαρότης τῶν «ἐθνικῶν καθάρσεων», τῶν ἐκριζώσεων, τῶν ἐκτοπισμῶν ἢ καὶ θανατώσεων ὁλοκληρῶν πληθυσμῶν καὶ τῆς δημιουργίας κυμάτων προσφύγων ἢ ὁμαδικῶν τάφων.

β) Ὅπως δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται τὸ αὐτοσυναίσθημα πρὸς χάριν ἑνὸς πιεστικοῦ συναισθήματος τιμῆς, κατὰ παρόμοιον τρόπο δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται τὸ συναίσθημα τιμῆς πρὸς χάριν τοῦ αὐτοσυναισθήματος. Κατ' ἐξοχὴν ἡ Ἐκκλησία δεόν νὰ ποδηγετῆ, ὥστε τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα τιμῆς νὰ ὀδηγῆ τοὺς Χριστιανοὺς νὰ βλέπουν στὰ ἄλλα ἔθνη τὰ σημεῖα, στὰ ὁποῖα ἐκεῖνα ὑπερτεροῦν ἔναντι τοῦ ἰδικoῦ των ἔθνους, καὶ ἔτσι μὲ μίαν αὐτοκριτικὴ νὰ πραγματώνουν τὴ λεγομένη ὑπὸ τῶν σημερινῶν γερμανῶν παιδαγωγῶν «*ἐθνικὴ διόρθωσις*» (nationale Korrektur), ἢ ὁποῖα προεβλήθη μετὰ τὴν κατάρρευσι τοῦ ναζιστικοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ.

Ἐπομένως ὡς Ἕλληνες πρέπει νὰ καταπολεμοῦμε τὸν κίνδυνο τῆς ψευδαισθήσεως καὶ φαντασιώσεως γιὰ αὐτάρκεια τοῦ ἔθνους μας ὄχι μόνον στὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς λοιποὺς πολιτιστικοὺς τομεῖς, νὰ ἐκριζώνωμε καὶ ἐξαλείφωμε λάθη, ἐλλείψεις, ἀδυναμίες, κακὲς συνήθειες καὶ τυχὸν ἀπηρχαιωμένους ἢ ἀποτυχημένους οἰκονομικοτεχνικοὺς καὶ τεχνολογικοὺς μηχανισμοὺς καὶ νὰ ἐπιδιώκωμε τὴν συνετὴ ἀνταλλαγὴ ἢ πρόσληψη πολιτισμικῶν ἀγαθῶν καὶ πολιτιστικῆς μεθοδολογίας, στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς, ποὺ μποροῦν νὰ ἀφομοιωθοῦν ἀκινδύνως κατὰ τρόπον μὴ ἀπειλοῦντα τὴν ἑλληνορθόδοξη ἔθνικὴ παράδοσι, φυσιογνωμία καὶ ταυτότητα.

γ) Ἡ ἀξία τῆς πατρίδος ἀπὸ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ σκοπιὰ πρέπει νὰ προβάλλεται στὸ ὀρθόδοξο κατηχητικὸ ἔργο, ὅπως καὶ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς καθ' ὅλου ἑλληνικῆς παιδείας. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὰ Ἀναλυτικὰ Προγράμματα τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ Κατηχητικὰ Βοηθήματα, ποὺ ἔχουν ἐκδοθῆ ἀπὸ τὴν «Ἀποστολικὴ Διακονία» αὐτῆς, προβλέπουν τὴν προβολὴ τῆς πατρίδος ἀπὸ ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ σκοπιὰ. Ἔτσι λ.χ. στὸ — γιὰ τοὺς Κατηχητὲς τοῦ Ἀνωτέρου Κατηχητικοῦ Σχολείου προοριζόμενο — Βοήθημα ὑπὸ τὸν τίτλο «*Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ*», ὑπάρχουν εἰδικὰ μαθήματα γιὰ τὶς σχέσεις «Ἐκκλησίας καὶ Πατρίδος» καὶ γιὰ τὶς συναρτήσεις «Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους»³¹.

δ) Οἱ ἐνοριακοὶ σύλλογοι καὶ τὰ ἐνοριακὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα ἢ Κέντρα Νεότητος ἢ Πνευματικὰ Κέντρα θὰ ἠμποροῦσαν στὴν περιοχὴ τους νὰ ὑποβοηθοῦν τὴ μεταβολὴ καὶ ἀνάπτυξι τοῦ ὄντικου πατριωτικοῦ «εἶναι» σὲ ὄντογενετικὸ πατριωτικὸ «γίγνεσθαι» καὶ κανονιστικὸ «δέον» μὲ διάφορες μορφωτικὲς καὶ πολιτιστικὲς δραστηριότητες. Εἰδικώτερον θὰ ἠμποροῦσαν νὰ συμπληρῶνουν, ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ σκοπιὰ, τὴν κρατικὴ ἢ ιδιωτικὴ σχολικὴ ἀγωγὴ στὸ ἔργο τῆς συγκεντρώσεως ἢ τῆς διδακτικῆς ἀξιοποιήσεως τῶν παντὸς εἶδους στοιχείων τῆς τοπικῆς πατριδογνωσίας (τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας, τῆς γλωσσικῆς διαλέκτου, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς μουσικῆς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῶν θρύλων, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ βιοτεχνίας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν λαογραφικῶν ἐκδηλώσεων, τῆς γεωλογικῆς μορφολογίας, τῶν παλαιοντολογικῶν δεδομένων, τῆς πανίδος, τῆς χλωρίδος, τῶν ἀρχείων καὶ μουσείων, τῶν τουριστικῶν ὁδηγῶν, τῶν ἔθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐπετείων, τῶν θρησκευτικῶν

31. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ*, 114-125 καὶ 299-311.

παραδόσεων κ.τ.τ.). Όλα αυτά, πού υπεκκαίουν καὶ πυροδοτοῦν τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα καὶ συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς σφυρηλατοῦν δεσμοὺς μαζί της, πρέπει νὰ προβάλλωνται καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὄχι μόνον σὲ φολκλορικὲς ἐορτές, ἀλλὰ —ὕπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀγιαστικοῦ καὶ ἀνακαινιστικοῦ ἔργου— ὀργανικῶς ἐνταγμένα στὴν ὁλότητα τῆς προσπαθείας γιὰ τὸ «ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. α' 10).

ε) Πρὸς τόνωσι τοῦ πατριωτικοῦ συναισθήματος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλληνοπαίδων τῆς διασπορᾶς, πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται συνεχῆς ἐπαφή των μὲ τις ἐθνικὲς των Μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κύπρου.

Ἡ ἐπιδίωξις αὐτὴ σήμερα εἶναι δυνατὸν νὰ διευκολυνθῆ μὲ τὰ σχολικὰ προγράμματα καὶ βιβλία, μὲ τὴν ἐκμηδένισι τῶν ἀποστάσεων, μὲ ὀργάνωσι ἐπισκέψεων ἢ διακοπῶν, μὲ κατασκηνώσεις καὶ φιλοξενία Ἑλληνοπαίδων στὶς πατρογονικὲς ἐστίες, μὲ ἐκτύπωσι εἰδικῶν βιβλίων, μὲ ὀπτικοακουστικὰ μέσα, μὲ προβολὲς εἰδικῶν σειρῶν διαφανειῶν ἢ βιντεοκασετῶν, μὲ δίσκους ἢ CD μουσικῆς, μὲ μέσα διεθνοῦς ἐπικοινωνίας (λ.χ. Internet) κ.λπ. Στὸ ἐγγὺς μέλλον θὰ ἔπρεπε νὰ διευρυνθῆ ἢ —ὑπάρχουσα ἤδη σὲ περὶ ὀρισμένη κλίμακα— ἐκπύνησι εἰδικῶν προγραμμάτων δορυφορικῆς τηλεοράσεως, μὲ τὴν ὀποία ἀκόμη καὶ ὁ Ἕλληνας τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῆς Αὐστραλίας ἢ τῆς Ἀγγλίας ἢ ἄλλων χωρῶν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ κάτοικος τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῆς Λάρινας καὶ τῆς Λεμεσοῦ, θὰ ἤμπορῆ χωρὶς τὴν ἐλαχίστη καθυστέρησι νὰ ἐνημερώνεται γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν ἢ γιὰ τὴν σημερινὴ ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῆς Λευκωσίας. Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς νεωτέρας τεχνολογικῆς ἐκρήξεως θὰ ἤμποροῦσαν νὰ τεθοῦν στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἔργου τῆς ἐλληνορθοδόξου Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς καλλιέργειας ὑγιοῦς πατριωτικοῦ αἰσθήματος.

Βιβλιογραφία (κατ' ἐκλογὴν)

Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Οἰκοδόμοι πολιτισμοῦ*, Ἀθήναι, 1962. Τοῦ ἰδίου, *Αἱ ὑπηρεσίαι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἕλληνικὸν ἔθνος*, ἐν Ἀθήναις 1971. Δ. Σ. Μπαλάνου, «Ἐκκλησία καὶ ἔθνος». Ἀνάτυπον ἐκ τῶν *Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1938. Παναγιώτου Μπρατσιώτου, *Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ γνωρισμάτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1937. Ε. Π. Φωτιάδου, *Ἡ ἐνότις τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήναι, 1950. Wilhelm Ebel, «Heimat, Heimatpädagogik»,

Lexikon der Pädagogik, τόμ. 2, Freiburg 1953, στ. 642-645. H. Fiege, *Der Heimatkundeunterricht*, 1967. J. Hansen, *Der heimatkundliche Unterricht*, 1952. R. Kämpel, *Die Heimat im Lichte der Bibel*, Berlin 1949. M. Kohn, *The idea of Nationalism*, 1944. Herbert Krimm, «Das Recht auf Heimat (theologisch)», *Evangelisches Staatslexikon*, ἔκδ. ὑπὸ H. Kunst, R. Herzog καὶ W. Schneemelcher, Stuttgart - Berlin ²1975, στ. 960-964. W. Künneht, Heimat als theologisches Problem: *Evangelische Welt*, 1959. Ilse Lichtenstein - Rother, «Heimatkunde, Heimatkundlicher Anschauungsunterricht» *Lexikon der Pädagogik-Neue Ausgabe*, τόμ. 2, Freiburg-Basel-Wien 1972, σσ. 209-211. K. Rabl, *Das Recht auf Heimat*, τόμ. 1-3, München 1958-1959. W. Rückriem, *Heimat formt Menschen*, 1949. Franz Scholz, «Heimat», *Lexikon für Theologie und Kirche*, τόμ. 5, Freiburg 1960, στ. 169-171. L. Sydner, *The meaning of nationalism*, 1954. Ed. Spranger, G. Zimmer, *Gewaltsame territoriale Veränderungen und ihre völkerrechtliche Legitimation*, 1971.